De aanhang van SDAP en Zwart Front in het katholieke Oisterwijk

door Ad van den Oord

Hoe kon in het katholieke en industrialiserende Oisterwijk het fascistische Zwart Front in de periode van het interbellum een massa-aanhang verwerven en waarom slaagde hierin de plaatselijke SDAP-afdeling niet? Dat is de vraagstelling van mijn lezing voor deze TEK-bijeenkomst. Na een korte sociaal-economische en politieke schets van Oisterwijk zal ik trachten deze vraag te beantwoorden aan de hand van vijf thema's: de houding van de lokale geestelijkheid (en de opstelling van de bewegingen tegenover het katholieke geloof en de clerus), de aanwezigheid van 'buitenstaanders' binnen de bewegingen, het 'bereik' van de bewegingen binnen de gemeenschap, de communicatiemogelijkheden van de bewegingen en de houding van de bewegingen ten opzichte van de moderne geïndustrialiseerde samenleving.

1. Sociaal-economische en politieke ontwikkelingen in vogelvlucht

Oisterwijk was in de negentiende eeuw vooral een agrarische gemeenschap. De lakennijverheid, die het dorp sinds de middeleeuwen had gekenmerkt, was rond 1870 door de opkomst van de wollenstoffenindustrie in Tilburg geheel verdwenen. In de tweede helft van de negentiende eeuw vormde de schoen- en looinijverheid een bron van bestaan voor enkele honderden Oisterwijkers. Het betrof hier vooral thuiswerk; van schoenfabrieken was voor 1900 nog geen sprake. De eerste grote onderneming werd sigarenfabriek De Huifkar waar in 1901 150 mensen werk vonden. Waren de thuiswerkende schoenmakers autochtonen, de Huifkar-arbeiders waren grotendeels allochtone en vaak reizende sigarenmakers, niet zelden afkomstig uit Den Bosch. De handwerkende sigarenmaker was relatief onafhankelijk van zijn patroon: zijn gereedschap bestond uit een mesje dat overal mee naar toe te nemen was en hij had eigen personeel in de vorm van bosjesmakers. De schoenmakers werden rond 1900 juist afhankelijker van de gemechaniseerde fabrieksarbeid en van de gedwongen winkelnering.

De eerste socialistische activiteit ontplooide zich bij de sigarenmakers. In 1899 werd een afdeling van de Nederlandsche Internationale Sigarenmakers en Tabaksbewerkers Bond (NISTB) opgericht compleet met een Bedrijfsongevallenfonds. Als reactie richtte de pastoor een RK Ziekenfonds op en in 1901 volgde een afdeling van de katholieke tabaksbewerkersbond. Pressie van de clerus en een landelijke scheuring in de NISTB, waarbij Oisterwijk koos voor de syndicalistische en radicale Federatie, verzwakten de plaatselijke afdeling.

De SDAP kreeg ondanks de aanwezigheid van de sigarenmakers geen voet aan de grond. Weliswaar scoorde de SDAP'er Spiekman in 1909 bij de kamerverkiezingen 14,6% in Oisterwijk (ter vergelijking: in Tilburg behaalde de SDAP slechts 10%), doch dat vertaalde zich niet naar leden. Slechts twee sigarenmakers waren lid van de Tilburgse SDAP-afdeling.

Pas op 30 juni 1917 slaagde de autochtone sigarenmaker Janus Boons erin met 12 collega's een SDAP-afdeling op te zetten. Een week later volgde al de oprichting van een RK Kiesvereeniging met als adviseur dr. Emile Verviers, econoom en medewerker van de Katholieke Sociale Actie. Over Verviers zult u zo dadelijk meer vernemen van Siebe Thissen. De SDAP'er Boons kwam in 1919 in de raad maar was daar niet de enige arbeider. Door het succes van de katholieke vakbeweging onder schoenmakers en leerlooiers kort na de Eerste Wereldoorlog waren de lonen in die sector verhoogd en was de winkelnering afgeschaft. Zelfbewuste katholieke vakbondsmannen waren in de raad gekozen. Boons kreeg op de sigarenfabriek ontslag en toen hij als raadslid wees op illegale lozingen door een schoenfabrikant die tevens wethouder en kerkmeester was, moest hij om den brode van Oisterwijk naar Amsterdam vertrekken. De SDAP-afdeling raakte in verval, in 1928 had zij nog maar vier leden.

Ondertussen steeg de bevolking en het aantal arbeiders gigantisch door de komst van de NV Lederfabriek waar zo'n 900 mensen werk vonden. Maar op die arbeiders kreeg de SDAP aanvankelijk nauwelijks invloed. In de jaren dertig kwamen vele tientallen Oisterwijkers terecht in

de werkverschaffing. De lonen daalden terwijl de gemeentelijke belastingen stegen. De noodlijdende SDAP-afdeling kreeg nieuw bloed. De uit Amsterdam afkomstige architect Jan Visser, naar Oisterwijk gekomen om villa's te bouwen, sloot zich aan en werd in 1931 raadslid. De archiefmedewerker van de leerfabriek, de eveneens uit Amsterdam afkomstige Wim Brugman, werd secretaris van de afdeling.

Doch niet de SDAP maar Zwart Front boekte in de jaren dertig successen. Zij verwierf twee raadszetels, behaalde in 1937 21,4% van de stemmen en telde in de gemeenschap van ongeveer vijfduizend zielen enkele honderden leden. De SDAP verloor in 1935 haar raadszetel en haar ledental kelderde van 48 in 1932 tot 15 in 1937. Hoe kon het gebeuren dat in het zich industrialiserende Oisterwijk het fascistische Zwart Front wel over een massa-aanhang kwam te beschikken en de SDAP niet?

2. De houding van de lokale geestelijkheid

De studie van J. Perry over Maastricht en de studies van Ten Teije, Van Gaal en Wagemakers over socialisten in Breda, Den Bosch en Tilburg hebben in meerdere of mindere mate gewezen op het actie-reactie patroon. Ook in Oisterwijk volgde op iedere daad van socialistische zijde steevast een organisatorische tegenzet van de katholieke geestelijkheid.

Het actie-reactie patroon nam in het dorpse Oisterwijk echter zeer radicale vormen aan. Het begon met een colportagetocht van vrij-socialisten met hun blad *De Toekomst* in 1904. Oisterwijk had een correspondent voor dat blad in de persoon van de uit Den Bosch afkomstige sigarenmaker Frits van Dartel. Zijn tegenspeler werd kapelaan Anton Huijbers, die regionale bekendheid kreeg vanwege zijn openluchtspelen en afkomstig was uit een gegoede Nijmeegse familie. Huijbers kondigde aan desnoods met harde hand 'dien boozen geest van onzen tijd', en daarmee bedoelde hij het socialisme, uit Oisterwijk te zullen verdrijven. Aan de fabrieken werd een 'Serenade aan de socialisten-colporteurs' uitgedeeld. Het betrof een lied van de drankbestrijdingsorganisatie de Paulusbond waarbij het woordje 'drank' vervangen was door 'socialist':

Komt, mannen op, komt mannen op!
Komt mannen allen op te wapen!
Den Socialist, den Socialist,
Wij willen hem niet langer dulden in Oisterwijk!
Wij gaan den Socialist bestrijden,
Dien boozen geest van onzen tijd,
Wij dulden hem niet langer in ons midden:
Hij moet er uit, er uit, uit Oisterwijk.

De drank en de socialist, dat waren volgens Huijbers de duivel. De pastoor had joden, protestanten en socialisten al bestempeld tot 'de akelige twee procent'. De door kapelaan Huijbers vervaardigde serenade lokte verontwaardiging uit in het blad *De Toekomst* waarin de sigarenmaker Van Dartel fulmineerde tegen de geestelijkheid die hij betitelde als "het gespuis dat zich vet mest ten koste van het werkende volk: de zwarte priesterbende, die liever ziet dat de arbeider zich verdierlijkt dan dat hij zich ontwikkelt". De heftige bestrijding van de socialistische activiteiten door kapelaan Huijbers lokten verder gespierd en anti-katholiek taalgebruik van de Oisterwijkse socialisten uit: "Ziezoo, nu durft geen enkel socialist het meer in zijn hoofd te halen het heilige plaatsje Oisterwijk binnen te dringen en als gevolg daarvan is het socialisme daar natuurlijk voor goed geweerd. Maar nu moet je niet te hard lachen, schurftige zwartrok (het is duidelijk dat hier weer zoo'n kamferbroek achter zit), want je kon daarmee weleens bedrogen uitkomen, want juist dat verzet is, voor den socialist een prikkel om met meer ijver en lust de propaganda ter hand te nemen voor zijn heilig beginsel. Begrepen, nachtuil!".

Kapelaan Huijbers was de reizende sigarenmaker Van Dartel als een gevaar gaan zien toen deze door een huwelijk met een dochter van een Oisterwijkse zouaaf zich voorgoed in het dorp leek

te vestigen. Huijbers bewerkstelligde het ontslag van Van Dartel op de sigarenfabriek De Huifkar vanwege 'godslastering'. Het zou daarna tussen kapelaan Huijbers en de sigarenmakers nooit meer goed komen. Ook de katholiek georganiseerde sigarenmakers moesten niets van Huijbers hebben, omdat hij hen geen feestje gunde met een optreden van de populaire doch neutrale harmonie. Zelfs toen in de jaren vijftig na een moeizame inzamelingsactie een borstbeeld voor Huijbers in het Oisterwijkse centrum werd geplaatst, waren de tegenstellingen nog niet vergeten. Kort nadat Anton van Duinkerken de officiële onthulling had verricht, werd het hoofd van Huijbers bedekt met een vette laag zult. Uiteindelijk besloot het gemeentebestuur het borstbeeld te verplaatsen naar een plek ver buiten het centrum.

De revoluties in 1917 brachten bij de geestelijkheid een nieuwe schok teweeg. De Oisterwijkse pastoor vroeg aan de bisschop of hij SDAP'ers de sacramenten mocht weigeren. Het eerste slachtoffer werd penningmeester Toon de Laat. Hij mocht niet in de kerk trouwen. Toen zijn vrouw reeds in verwachting bleek, kon uiteindelijk een kerkelijk huwelijk ten behoeve van de vrucht wel gesloten worden, maar niet tijdens een mis en De Laat zelf mocht niet ter communie. In 1917 startte het plaatselijk weekblad *Kerkklokje*, een spreekbuis van de geestelijkheid. Op initiatief van een kapelaan werd in 1918 een Burgerwacht gevormd om socialistische revoluties te voorkomen. De kapelaan sprak vol vuur over het 'rode gevaar' en noemde het NVV in het *Kerkklokje* "de partij der grootste domooren welke door degelijke R.K. Organisatie, propaganda en goed voorbeeld kapot gemaakt moest worden tot den laatsten man".

Het ontbreken van sociale priesters met respect voor de leefwijze van de Oisterwijkse arbeiders, kapelaan Huijbers kwam er bijvoorbeeld recht voor uit dat hij de ongeschoren en dialect sprekende arbeiders verafschuwde, en een uiterst vijandige houding ten opzichte van socialisten zorgden er voor dat niet alleen een vrijdenker als Van Dartel maar ook katholiek georganiseerde sigarenmakers zich ten slotte van het katholieke geloof afkeerden. Zelfs bij de leerbewerkers kwam dat voor. De leerarbeider en SDAP-raadslid Kees Bekkers verliet bijvoorbeeld tijdens het gebed voor en na de raadsvergadering de raadszaal. In een brief aan zijn kinderen zette hij uiteen waarom hij en zijn vrouw als katholiek gedoopten wilden afzien van een kerkelijke begrafenis. De naar hun gevoelen onrechtvaardige behandeling door de geestelijkheid gaf de doorslag.

De houding van de geestelijkheid ten opzichte van Zwart Front was anders. Weliswaar veroordeelde de clerus het lidmaatschap en traden katholieke vakbonden af en toe op tegen Zwart Front leden, maar het optreden verschillende fundamenteel van dat tegen de SDAP. Nu was de aanhang van Zwart Front, in tegenstelling tot die van de SDAP, ook niet geconcentreerd in de moderne en katholieke vakbonden. Geestelijk adviseurs kwamen Zwart Fronters op het gebied van de economische strijd in vakbonden veel minder tegen. Zwart Front kwam voort uit de katholieke herstelbeweging die ook binnen de geestelijkheid over aanhang beschikte. De fascistische publicist Wouter Lutkie was priester en Arnold Meijer, de leider van Zwart Front, was eens tot sub-diaken gewijd. In Oisterwijk waren herstellers als E. Verviers en A.J. Zoetmulder actief geweest in de RK Kiesvereeniging.

De onvrede over het lakse en weinig principiële optreden van de RKSP was het object van kritiek van Zwart Front, niet het optreden van de geestelijkheid. Bij de raadsverkiezingen van 1935 stelde Zwart Front: "Weet ge kiezer. Wij SPUWEN op elk zeteltje. Wij lachen erom. Maar OMWILLE van de Rechtvaardigheid achten wij het noodig om in den raad te komen ... als Zwart Front de macht heeft, zal het ophouden met het bedonderen van den eenvoudigen en armen mensch en zullen bovenbedoelde lieden (bedoeld was de RKSP, AvdO) geen kans meer krijgen om laster- en leugengeschriften tegen de WAARHEID uit te geven in Naam van HET KATHOLIEK GELOOF". Bij de raadsverkiezingen in 1939 stelde Zwart Front de frauduleuze handelingen van een gemeenteambtenaar aan de kaak, die tevens voorzitter bleek van de RKSP-afdeling: "als een arme drommel een daalder voor den steun verzwijgt, gaat hij ongenadig de bak in, maar als een Staatspartij-baantjesgast 1300 gld. verduistert gaat hij ... vrij uit!". Zwart Front wist in deze zaak de steun te verwerven van de katholieke onafhankelijke arbeidersvertegenwoordigers in de raad. Met de leus 'De bezem erdoor' en de lijst 'Recht voor Allen' gaf Zwart Front aan waar het haar om ging: de

rechtvaardigheid was geschonden door de RKSP en die moest boeten. Dat was voor de katholieke bevolking meer acceptabel dan de - gezien de historie zeer wel te plaatsen - felle verwijten van de socialisten tegen de geestelijkheid.

Het plaatselijke *Kerkklokje* waarschuwde in de jaren dertig voortdurend tegen communisme en SDAP, niet tegen Zwart Front. De bisschop verleende toestemming tot kerkelijke huwelijken tussen Zwart Fronters en Wouter Lutkie mocht in 1941 in de Oisterwijkse kerk de mis lezen ter nagedachtenis van de overleden voorzitter van Zwart Front. De Katholieke plaatselijke Middenstandsvereeniging verwierp een royementsvoorstel voor fascistische leden. Zelfs na de oorlog konden kaderleden van Zwart Front zich zonder problemen verkiesbaar stellen bij de raadsverkiezingen. In 1949 en 1953 kwamen op die manier drie oud-Fronters in de gemeenteraad, meer dan voor de oorlog. Nog in 1966 werd het vooroorlogse raadslid voor Zwart Front namens de Boerenpartij in de raad gekozen. Leider Arnold Meijer was toen al meer dan 25 jaar van het politieke toneel verdwenen en het feit toont aan hoezeer de Oisterwijkse kaderleden van de vooroorlogse Zwart Front beweging geworteld waren in de katholieke gemeenschap.

3. Buitenstaanders

Geworteldheid is negatief gecorreleerd met het begrip 'buitenstaander'. A. Wagemakers heeft in zijn studie over socialisten in Tilburg gewezen op het begrip 'buitenstaanders', in Tilburg vooral de mensen van de Werkplaats van de spoorwegen. In Oisterwijk waren de reizende sigarenmakers van De Huifkar buitenstaanders. In het eerste bestuur van de socialistische vakbond in 1899 waren zij prominent aanwezig. De bestuursleden bleken bovendien ongetrouwd en gemiddeld een stuk ouder dan de nog jonge autochtone sigarenmakers. Protestanten speelden een belangrijke rol in de bond. Maar uit familie-annonces in het blad *De Sigarenmaker* blijkt dat toch ook vele autochtone en getrouwde sigarenmakers zich als gewoon lid aansloten. De plaatselijke voorzitter was een zoon van een zouaaf. Uit dat reservoir van autochtone sigarenmakers kwam Janus Boons die in 1917 de SDAP-afdeling startte. Hij werd door ontslag en pesterijen echter tot een buitenstaander 'gemaakt'. De SDAP kreeg slechts aanhang binnen de sigarenindustrie en toen deze bedrijfstak na 1920 terugliep was het meteen afgelopen met socialistische activiteiten.

Opnieuw zouden buitenstaanders (de architect Visser en de archiefmederwerker Brugman uit Amsterdam) enig licht brengen. Maar zij waren lid geworden uit morele gronden, om wat zij aanschouwden in het 'donkere zuiden'. Zij wisten onvoldoende aantrekkingskracht uit te oefenen op de autochtone fabrieksarbeiders. Pas toen in 1939 de leerlooier Bekkers zich kandidaat stelde voor het SDAP-lijsttrekkerschap kwam de partij weer uit het dal. Met 7.3% bereikte de SDAP haar hoogste vooroorlogse score bij de raadsverkiezingen. Bijna alle stemmen op de lijst werden uitgebracht op Bekkers, een teken dat de Oisterwijkse arbeiders graag stemden op een kandidaat uit hun eigen werk- en woonomgeving.

De oprichters van Zwart Front in Oisterwijk waren geen buitenstaanders. Drukker Van den Boogaard was al in 1922 actief in de lokale herstelbeweging en drukte reeds vanaf 1917 het *Kerkklokje*. Weliswaar waren de landelijke kopstukken Lutkie en Meijer in Oisterwijk buitenstaanders maar zij hadden wel het voordeel dat ze over het gezag van de priester konden beschikken, een niet onbelangrijk voordeel in een katholieke gemeenschap.

4. Het 'bereik' van de bewegingen binnen de gemeenschap

De Oisterwijkse sigarenmakers werkten niet alleen te zamen op één fabriek, zij woonden ook allen in dezelfde buurt. De bond en partij, dat was in 1917 feitelijk de familie Van de Mierde waarvan Jana van de Mierde de spil was. Zij was getrouwd met SDAP-raadslid Boons en zorgde ervoor dat de complete familie bij de partij bleef. Bijna alle kaderleden waren op enigerlei wijze verwant met de familie Van de Mierde. Jana had dan ook de bijnaam 'De Kloek' en verdedigde de partij alsof het haar familie betrof. Janus en Jana werden herhaaldelijk door opgehitste jongeren bekogeld met

stenen en modder. Maar Jana liet zich niet afschrikken: zij ging er met een stok op uit om de verkiezingsaffiches van de SDAP in het dorp te beschermen. Toen een frater kinderen aanspoorde die affiches te verwijderen, beet zij hem toe: "Als die kinderen dat doen, dan scheur ik je de toog van het lijf".

De "gedegen voorbereidingen" voorafgaande aan de oprichting van de SDAP-afdeling waarop *Het Volk* zinspeelde waren in feite slechts gesprekken op een verjaardagspartijtje van Janus Boons waar de complete familie aanwezig was. Maar de kracht van de verwantschap was tegelijkertijd ook de zwakte van de plaatselijke SDAP. Buiten de familiekring en buiten de sigarenfabriek De Huifkar werd er niemand lid. Ook de jongere sigarenmakers wist de SDAP niet vast te houden. In *De Sigarenmaker* schreef Boons over de moeilijkheden om jongeren bij de socialistische beweging te betrekken. Volgens hem leidden de grote gezinnen tot materiële armoede en durfden de leden ervan het risico van broodroof niet aan. Bovendien wees hij op het bestaande ouderrespect en de inmenging in het huiselijk leven door het huisbezoek van de geestelijkheid. Omwille van de huiselijke vrede, uit vrees uit de familiekring, vriendenkring of buurt gestoten te worden, zouden jongeren zich niet aansluiten bij de SDAP. En het belang van gezin en buurt was met het verdwijnen van de ongehuwde reizende sigarenmaker sterk toegenomen.

De aanhang van Zwart Front was veel gemêleerder. De Oisterwijkse leden van het eerste uur waren winkeliers en cafébazen waarvan drukker Van den Boogaard in de raad de belangen behartigde. Een op de vijf Zwart Front leden behoorde tot de middenstand. Maar al ras wist de beweging ongeschoolde arbeiders, schoenmakers en leerlooiers te organiseren, zij maakten zo'n 30% van het ledental uit. Daarnaast waren ook boeren, fabrikanten en wetenschappers goed vertegenwoordigd. Zwart Front telde relatief veel vrouwen onder de leden: zo'n 20%. Zij waren verenigd in een eigen organisatie TOBOF (Tot Offeren Bereid Oisterwijksche Fascisten) waarin huisvrouwen en jonge meisjes een soort fascistisch crisiscomité exploiteerden compleet met naaikransjes. Met de uitgebreide culturele- en sport-activiteiten leek de afdeling meer een parochie waar drukker Van den Boogaard en leider Meijer wedijverden om de positie van bouwpastoor en herdershond.

Na de voor Meijer teleurstellend verlopen kamerverkiezingen van 1937 gooide hij het roer om. Zwart Front moest een nette burgerbeweging worden. Het in 1940 gestarte Nationaal Front kreeg in Oisterwijk een toestroom van nieuwe leden vooral uit de villawijken. Zo werd de bekende in Oisterwijk woonachtige wetenschapshistoricus E.J. Dijksterhuis korte tijd lid en ook de plaatselijke gemeentesecretaris sloot zich aan. Een textielfabrikant en een arts kregen de lokale leiding in handen. Het succesvolle Oisterwijkse 'petjesfascisme' uit de jaren dertig was door leider Meijer ingeruild voor een opportunistische landelijke doorbraakpoging.

5. Communicatie-mogelijkheden van de bewegingen

Socialisten konden vanaf 1902 niet meer terecht in openbare lokalen, in dat jaar had de pastoor de laatste kastelein weten te overreden om geen zaal meer af te staan. Het enige alternatief vormde nog de openluchtvergadering. Nu konden de sigarenmakers elkaar ook wel spreken op de fabriek waar geen straf regime heerste. Maar na de oprichting van de SDAP ontstond de behoefte ook met andere groepen uit de Oisterwijkse samenleving in contact te komen. Het provinciale blad *De Strijd* werd daarvoor als een goed middel gezien, want tot de regionale en lokale pers hadden de socialisten geen toegang. Groot was de teleurstelling toen de landelijke leiding van de SDAP *De Strijd* niet langer wenste te steunen omdat zij de voorkeur gaf aan (het landelijke) *Het Volk*.

In de jaren twintig kon er zeven jaar lang niet op een fatsoenlijke manier vergaderd worden door de SDAP. Pas met de komst van architect Visser kreeg men de beschikking over zijn atelier dat toepasselijk 't Kapelleke was gedoopt. In 1933 kwam na jarenlang sparen met stuivers en dubbeltjes het eigen volksgebouw De Schuur tot stand.

Zwart Front had veel meer mogelijkheden tot communicatie. Veel kroegbazen waren lid van de beweging en het café was een prima gelegenheid om politieke nieuwtjes en onvrede onder de bevol-

king op het spoor te komen. Wat de media betreft beschikte Zwart Front over een eigen drukkerij en blad. Drukker Van den Boogaard kon bovendien Oisterwijks drukwerk, waaronder het katholieke *Kerkklokje*, blijven vervaardigen.

6. De houding van de bewegingen ten opzichte van de moderne geïndustrialiseerde samenleving

Bij de socialistische vakbond van sigarenmakers stond de economische actie voorop, er werd opgetreden voor de beroepsgroep; propaganda voor de SDAP bleef lang achterwege. Toen de SDAP in 1919 kortstondig in de raad zat, trad zij vooral op voor betere arbeids- en leefomstandigheden. In de jaren dertig traden andere allochtone partijgenoten op de voorgrond, die in het door hen als 'donkere zuiden' beschouwde Oisterwijk vooral ook de cultuur en de mentaliteit wilden veranderen. Toneelspel, zang en geheelonthouding werden bevorderd. De vakbond, die voor de socialistische sigarenmakers een leerschool was geweest, raakte binnen de SDAP-afdeling op de achtergrond. Verschillende arbeidersleden bedankten voor de SDAP en kwamen in Zwart Front terecht.

De werkzekerheid was in de jaren dertig niet groot. Zwart Front ageerde veel feller dan de SDAP onder de werkverschaffingsarbeiders. De raadsleden van Zwart Front kwamen op voor de werkverschaffingsarbeiders die - meestal uit pure armoede - klaver stalen en wildstrikken zetten tijdens hun werkuren in de bossen.

Zwart Front ageerde ook tegen de joodse bazen van de leerfabriek. Onder de kop 'Rood en joodsch' werd in een verkiezingspamflet uit 1939 naar Duits voorbeeld anti-semitisme verweven met anti-socialisme en anti-kapitalisme: "De duistere macht der rood-joodsche samenwerking is helaas ook in onze gemeente aanwezig. Zij oefent in sommige fabrieken, waar het joodsche kapitaal overheerscht een geniepige terreur op politieke tegenstanders uit". Op de afdelingsvergaderingen stond het arbeidersvraagstuk vaak centraal. Bij grote openbare vergaderingen van Zwart Front in Oisterwijk kregen werklozen gratis toegang en zij behoefden als lid minder contributie te betalen.

Toch was Zwart Front zeker niet de partij van de 'workingclass-hero'. Integendeel, de partij speelde in op de tijdens de crisis weer manifest wordende anti-industriële sentimenten van arbeiders die ontslagen waren of hun lonen fors zagen dalen. Verantwoordelijk voor de crisis waren in de ogen van Zwart Front de moderne fabrikanten van de leerfabriek en burgemeester J. Verwiel die vanaf 1920 een bestuurlijke modernisering had doorgevoerd. Een hetze werd in de raad tegen de burgemeester ontketend waarbij Zwart Front aan de anti-modernistische zijde stond. De SDAP verdedigde de burgemeester tegen het oprukkende conservatisme.

Zwart Front telde nogal wat leden afkomstig uit de verdwijnende agrarische samenleving zoals aristocraten en boeren die zonder veel succes trachtten een handelsbestaan op te bouwen. Dergelijke maatschappelijk uitgerangeerden stelden hun hoop op Zwart Front.

De SDAP bleef in het beeld van de katholieke Oisterwijkers de partij van de modernisering, van de vakbonden, van de democratische en sociale verworvenheden uit 1918 en van het 'duivelse' socialisme. De teleurgestelde bevolking koos in de crisisjaren massaal voor het katholieke petjesfascisme van Zwart Front en daarmee voor oude doch niet meer te realiseren zekerheden uit de agrarische maatschappij.

Literatuur

-Ad van den Oord, Siebe Thissen, Jacqueline de Vries, *De Huifkar, een geschiedenis van de fabriek en haar personeel* (Oisterwijk 1988).
-Ad van den Oord, 'De bezem erdoor...., de aanhang van het volksfascisme in Oisterwijk, in: Th. Cuijpers e.a. (red.), *Zorgvolle tijden, oorlogsjaren in Oisterwijk* (Oisterwijk 1991), 5-26.
-Ad van den Oord (red.), *'De akelige twee procent', andersdenkenden in katholiek Oisterwijk, 1891-1940* (Oisterwijk 1992).
-Ad van den Oord, Fons van den Boogaard (1890-1940), drukker-uitgever en voorman van Zwart

Front, in: J. van Oudheusden (red.), *Brabantse biografieën 1, levensbeschrijvingen van bekende en onbekende Noordbrabanders* (Meppel/Amsterdam 1992), 24-28.
-Jacqueline de Vries, 'Er moet gebouwd en gebeden en geploeterd en gestreden', de houding van het *Kerkklokje* ten opzichte van andersdenkenden, 1917-1940, in: Th. Cuijpers e.a. (red.), *Naar verluidt, kerk en pers in Oisterwijk* (Oisterwijk 1992), 91-100.